

H'RI BURUZKO TXOSTENAREN AURRE-IDAHPENA

Bergara, 1978 - IX - 5

Zatarain'darr, Ambrosi'k

(Emen aipatzen eztiran zeetasun asko Gavel jaunaren "Éléments de Phonétique basque" idazkian, RIEB- 12, 1920, 450... 480 a)

Bein Mitxelena jaunari onako au esan nion:

– h'rik geienak fonetismo utsak diralakoan nago.

Eta berak:

– ¡Ain fonetismoak! Or daukazu "eguerdi" h'rik gabe, eta "gauherdi" h'rekiñ.

Ori entzunik bat-batean erritarren izenetako *-arr* eta *-tarr* ikartu nituanean ediren nuana gogoratu zitzaidan. Alegia erriaren izena letra bakartiz (bokalez) bukatzen danean' geienetan *-arr* erasten zaiola:

arabarr, deustoarr, durangarr, orozkoarr, gernikarr, debarr, motrikoarr, tolosarr, donostiarr, errenteriarr, ondarribiarr, ernaniarr, zestuarr, getariarr, bidaniarr, azpeitiarr, azkoitiarr, oiñatiarr, legazpiarr, ainhoarr, arbonarr, biriatuarr, kanboarr, ezpeletarr, luhosoarr, makearr, urruñarr, ahurtiarr, gabadiarr, ostankoarr, zohaztiarr, bankarr, lasarr, baigorriarr, zaroarr, ondarlarr, uhartiarr, ibarlarr, phagolarr, donaixtiarr, iholdiarr, bastidarr, mendiarr muskildiarr, altzabeheitiarr, gamearr, zihigarr, liginagarr, ligiarr, aiñharbiarr etxarriarr, olhaibiarr, oihergiarr.

Baiña arau onek errezkedan iru bakarti (bokal) sortuko litukenean' *-tarr* esan oi da: bizkaitarr, sestaotarr, bermeotarr, mondragoetarr, pasaitar, oriotarr, bidarraitarr, urkuoitarr (urkhoitarr), urrvxtoitarr;

Beste batzuetan'erri-izena laburtu dalako arauz-kontrako itxura artzen dude: bilbotarr, zumaiarr, altzaiarr, atheiarr. Erriaren izen jatorrari dagozkie: bilbaotarr, zuma-diarr, altzadiarr ("altzariarr" Larrazketa'k dionez: Lhande-

Larrasquet, Le poète Pierre Topet dit Etchahun, >), atheregiarr.

Orrela jokatur' "gauerdi" itzaren iru bakartiko errezkada galerazteko bi bide erabiltzen dira: erdiko bakartia alkarti (kontsonante) biurtu: *gaberdi*, nair tartean h alkartia sartu: *gauherdi*. Ona orrela sortzen diran ots-aldakuntzak: aien ayen, aihen; oiu < oyu, oju, oihu; aiotz < ayotz, aihotz (Oih. Prov. 405 aiotz); eiaira eiyara, eihara, ihara, igara, eihera; goierri > goyerri, goiherri; leonem > leoe > legoi, lehoin; oial > oyal, ojal, oihal; oian > oyan, ojan, oihan (Ahetzén, 1792: herrico oyanaren portione bat, RIEB-2, 388a; oian baterat; Webster en ipuñak, Fontes-19, 290a); oiarr oyarr, oiharr, oiherr; saial, saihal; saiets > sayets, saihets; urollo > uollo > uhoilo > ugoilo; leio > leyo, leiho; deiadarr > deihadarr.

Arau onekiñ itxuraz iru bakartiko errezkadarik eztudena ere' errez adierazi litezke; aski da bereizte-atzizkia erastean zer gertatzen dan gogoratzea. Izan ere' bereizte-atzizkia beti -a izan da, iñoiz eta iñon ere ez -ha: etxeha, begiha, zulo-ha, buruha sekulan ere eztira idatzi, eta esan ere ez, dakidanez. Berdin gertatzen da -ago atzizkiarekiñ ere: zabalhago, ederhago, ttipihago eztira beiñ ere idatzi. Orrela izanik bei + a = beia iru bakartiko errezkadarekiñ. Ontan ere lengo bi bideak ditugu zabalik: beya, beija, behia, esan dudanez *beiha* esaterik ezpaita.

Ona orrela sortuak didurien batzu:

oe > oea > oia, oya, ohea, ogea; ai > aia, aya, ahia; ao > aoa, ahoa, agoa, aua, aba; bae > baea, bahea, baia, baya bahia; gei > geiago, geyago, gehiago, geien, geyen, gehien, geihen (ikus Sota-Dic. Ret. Aut., "atxikirazi": Sakramentu horren establitzian uken dien xede geihenatarik bat... Alphonso Rodriguez, 202); goi > goien, goyen, goihen (ikus Haritxel-harr, "Le poète souletin Pierre Topet-Etchahoun", deiturbillabidean: Etchegoihen, Goyetche, Goyheneche, Goyheneix, Goyhenx-Chope, Larregoyen, Jaragoyhen, Irigoyen, Sagardoyhegui-Belsunçabure; Salaberri'ren kantu-liburuan: Elgoihen, 334a; gg. Goyhetche, Lafontaine'ren "fableak" euskeraztu zituan apaiz urruñarra ere); lauoinka, lauroinka, *lauhoinka, lauhinka; lauatz > lauazka, laurazka, lauhazka; lauortz, lauhortz; lei > leiti, leitsu, leikitatu, baiña, lehia, lehiatu; leial, lehial; lino > lino, lihoa, liña, liha, lia, liño;

legorr > leorr, leiorr, leihorr, lehorr; loi > loia, loya, lohia; miauli, miauri, mihauri; joan zoan, zioan, zihoan, bioa, bihoa, Gip. zijoan, bijoa; oies, oihes; seia, seiña, seiaska, *seihaska, sehaska; suia, suya suiha, suiña; tiña > teiña, teiñ, thein, teiu, teihu; ugari, euregi, [gauza] heuragi, heuregi, heuregoi; zaia, zaya, zahia; zaia > zai-haga, zai-hegal; zearr, zeiar, zeharr, zeharr, zaiherr.

Ikako aditz-joko batzuekiñ: aiv, aihv; aiendi, aihendi; aieza, aiheza.

Beste batzu ere orrelatsu adiraz ditezke: esate baterako' esku-aurre (palma de la mano), esku-ahurre > ahurre, ahurr (gg. esku-gibel = dorso de la mano).

Gaiñerako esatekoak ikusi Gavel'en idazkian: RIEB-12, 451, 453, 455, 464, 465, 474, 476, 477, 478 aieketan, eta Lafon'enean, RIEB 24,652a.

Leen ere aipatu edun ditudan batzu ona berriz ere:

hil + haurr > hilori, ilhaurr, ilhorr, illorr; hil + harri > hil-harri C, hilarri L, ilharri C, ilarri N-bidarrari; hil + ohe > hilohe (Hb), illoe N-aldude; hil + oihal > hiloihal C, illoial C (Duvoin, Azkue); Haurr + hide > haurhide S. N., haurriderdi S. V. aurriderdi, aurhide S. N., haurride L, hiru + hiri > Iruri S; gg. Oihenarte'ren Prov. liburuan: atze + herri > atzerri: atzerri'otserri 49 (otso + herri > otserri); atsoa, lehia duna hiltzera? oha atzerrira bizitzera 61.

Guzti oiek Gavel'i eta Lafon'i arrazoi ematera bultzatzen dude: alegia H eztala batzuk dioden bezin zaarra, eta oraindik zearo sartzeke dagola baitiduri.

Ceuria heta lurra (Prudencio Hualde) RIEB 25, 535a (Matt. 5, 18)

Iru letra bakarkien arrazoi orrek beste H asko ere sorlezazke. Esate baterako: etxe au > etxe hau; ikusi au > ikusi hau; ibili aiz > ibili haiz; "eni haizu da galdegitia" (Ene maitia, bilho hollia) Eta Haritzelharr'en "Le poète souletin Topet-Etchahun" liburuko auek ere bai: Kantore hoien sujetek ere / bazukien berthute (376 a9; Posible deia, Etxandi / hi haiñ handi (Liburuan "hañ"); Zazpi haurren aita baten, kolore zen (377 a).

Orra olakoen zerrenda bat: (Lhande-Lafitte'ren iztegian) aidurr > haidurr, haundur; aidvrv > haidvrv, haiduru;

haien, haik; haika; hailabe; hain, haiñ, hañ; haina; haindi; ainitz > hainitz, ainhitz; aiotz > haiotz eta aihotz; haita, hauta; haitu; aitz > haitz; aitzurr > haitzurr, haintzurr; aizkora, axkora > haizkora, haxkora, haiskok; aixturr > haixturr; aize > haize; haizu, haizv, hauzu; aurr > haurr; auts (auspuru, austerr, autsi) > hauts; ausko > hausko; ausnarr, ausnarri > hausnarr, hausnarr; hauze, hautze; auzi > hauzi; auzo, aizo > hauzo; ea > hea, heia; dei > hei; eia > heia; hein; ugari, euregi > heuragi, heugari, heuregoi; eure > heure; euskara > heuskara, (baiña "eskuara", beiñ ere ez "heskuara"); heusi; hoiñ, hoin; hoisdurr. Gaiñera ¡hou! (Azkue DVEF, ZERA; Larrazketa HEI) (L; S).